Ministarstvo kulture i medija
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Područna konzervatorska služba Zadar
Ora Mušćet & Sanja Gospodinović

Prijedlog zaštite paške solane kao kulturnog krajolika

Obuhvat kulturnog krajolika

- **smještaj:** JI dio otoka Paga
- **dimenzije obuhvata:** cca. 6 x 1 km
- **okolnosti nastanka:** Kulturni krajolik u uvali Solina određen je simbiozom djelovanja čovjeka u prirodnom okruženju čiji elementi čine specifičan identitet područja. Idealni klimatski i geomorfološki uvjeti (bura i glineni bazeni u plićini) pogodovali su razvoju proizvodnje soli.

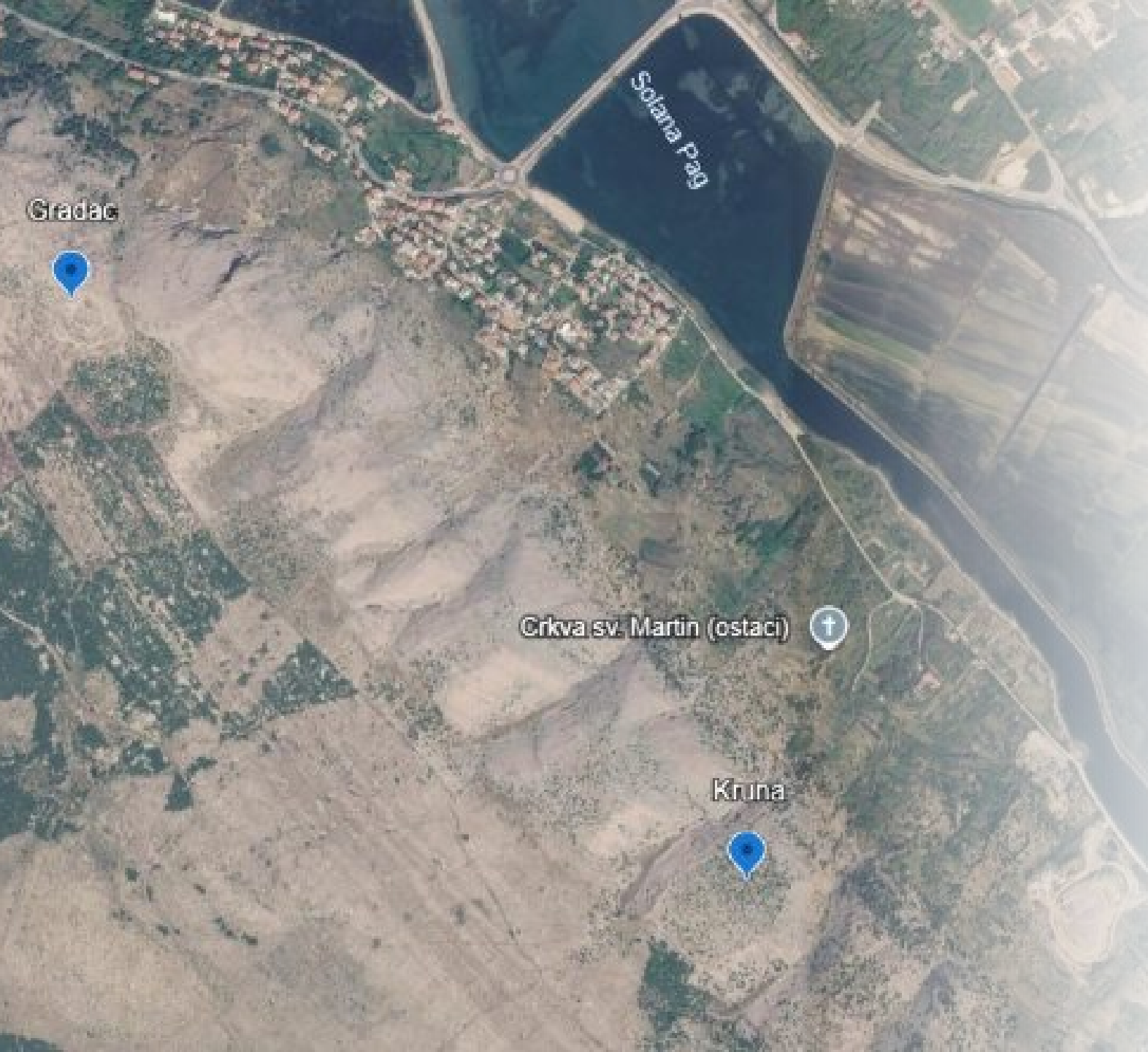
- Solana Pag / „uvala Soline”
- Srednjovjekovni Stari grad Pag s arheološkim ostacima
- Prapovijesne gradine

1 – Solana Pag
2 – Stari grad Pag
3 – Grad Pag (novi)
4 – Magazini soli
5 – Prapovijesne gradine

Prapovijesne gradine

- Otok Pag naseljen je još od prapovijesnog razdoblja što se na ovom području očituje ostacima dviju gradina koje se nalaze SZ od uvale Soline. Gradine nisu istražene, no smatra se da je riječ o prapovijesnim gradinama.

- Gradina **Gradac** iz brončanog doba iznad Starog grada Paga također nije bila naseljena, s obzirom da prilikom pregleda terena nisu uočeni stambeni objekti niti kulturni sloj. Kako je smještena na važnom strateškom položaju vjerojatno je služila kao izvidnica, odnosno stražarnica koja je mogla komunicirati s ostalim gradinama u širem području. Bedemi gradine su građeni na kompleksan način te se spiralno uzdižu uz kosine brda.

- Željeznodobna gradina **Kruna** u obliku amfore ili pješčanog sata prati konfiguraciju terena u dimenzijama od oko 235x130 m. Opasana je zidinama širine od oko 3 m, maksimalne visine do 2 m. Vjerojatno je imala po jedan ulaz na sjevernoj i istočnoj strani. Pretpostavlja se kako gradina nije bila naseobinskog karaktera, već je služila kao izvidnica ili eventualno za potrebe zbjega.

Razvoj naselja i solane

- **Paška solana** se prvi put u izvorima spominje 999. godine u oporuci Agape koja samostanu sv. Krševana ostavlja dio svojih solnih posjeda, ali proizvodnja soli vjerojatno je postojala i ranije.
- Uz jugozapadnu uvalu solana tijekom srednjeg vijeka razvija se veće naselje / Stari grad Pag.
- U to doba solane su imale veliki značaj te su predstavljale značajan izvor prihoda vlasnicima.

- Stari grad Pag razvio se spontano tijekom srednjeg vijeka iz malog ruralnog naselja, te za razliku od većine dalmatinskih gradova nije imao urbani kontinuitet iz antike. Nastaje najprije kao utvđena citadela s crkvom sv. Marije u središtu platoa. U podnožju se razvio grad do ruba obale gdje su se nalazila dva mula (pristaništa). Grad se u 13. st. razvio u administrativno, političko i gospodarsko središta otoka.

- U arhivskim spisima spominju se *brojne crkve, samostani, hospital, dva trga, dvije lože, dva mula, solna skladišta, kneževa i komunalna palača i stambeni objekti*

- Zborna crkva sv. Marije (Uznesenja BDM) romanička je trobrodna bazilika iz 13. st. kojoj je početkom 14. st. dodano gotičko pročelje koje je izradio Pavao iz Sulmone.
- Od svih sakralnih i profanih građevina u gradu je jedino crkva sv. Marije u ostala u funkciji do danas, gdje se jednom godišnje slavi Vela Gospa.
- Uz crkvu ostali su sačuvani ostaci nekadašnjeg franjevačkog samostana koji je građen krajem 16. st., a koji zajedno s crkvom čini pojedinačno zaštićeno kulturno dobro.

Lokacije crkvica na području kulturnog krajolika

Srednjovjekovne crkvice na području krajolika

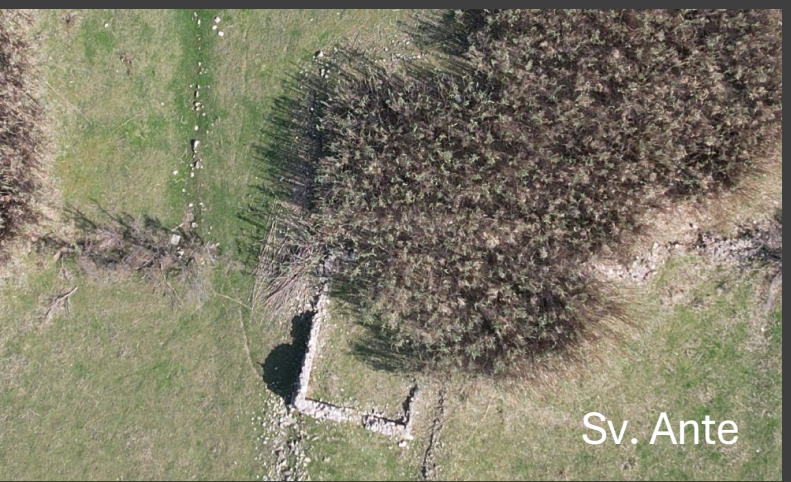
- Na području Starog grada, odnosno čitave uvale, postojao je niz malih srednjovjekovnih crkvica nazvanih „paški tip”. Radi se o istoj lokalnoj tipologiji sakralnih objekata, odnosno zavjetnim jednobrodnim crkvicama s polukružnom apsidom i bačvastim svodom koji se upire na pilastre.
- Radi se o iznimno velikom broju sakralnih objekata, čak oko njih 50, od kojih je danas sačuvano oko desetak u ruševnom stanju.

- Crkvice su obuhvaćene prijedlogom zaštite kulturnog krajolika jer predstavljaju kulturne, duhovne, društvene i ekonomske prilike razdoblja iz kojeg proizlaze (13. / 14. st.).

- Preostale crkvice spominju se u arhivskim spisima, ali im nisu vidljivi obrisi (ni temelji ni zidovi). Brojne od njih se i tada nazivaju „distrutta / semidistrutta / senza porta, entrata itd.”.

- Smještajem su vezane uz solane ili poljoprivredna zemljišta, uglavnom uz prometnice. Osim sakralne uloge, odražavale su i platežnu moć vlasnika zemljišta ili solane. Crkvice su bile otvorene i puku, odnosno radnicima koji su ovdje zarađivali za život.

Preseljenje iz Starog u novi grad Pag

- S obzirom na jačanje opasnosti od Osmanlija i činjenice da Stari grad nije bio opasan zidinama, sredinom 15. st. stanovnici Starog grada Paga započinju izgradnju novog, današnjeg grada.
- Razlozi preseljenja:

- Nedostatak fortifikacijskih struktura;
- Otvorenost prema buri;
- Močvarni teren;
- Plitka pristaništa.

- Napuštanjem Starog grada Paga, okolno područje postaje poljoprivredno, a ruševine starog grada koriste se pri izgradnji građevina u novonastalom gradu.

Izgradnja novog grada

- Dolaskom Paga, kao i čitave Dalmacije, u posjed Venecije 1409. godine, na zadarskom se području zadržava isključivo solana u paškom zaljevu.
- Sredinom 15. st. i jačanjem opasnosti od Osmanlija čitavo naselje planski se seli na novoplaniranu lokaciju (današnji grad Pag). Dana 18. svibnja 1443. postavljen je kamen temeljac za izgradnju crkve sv. Marije (*Uznesenja BDM*) u vrijeme kneza Petra Faliera.
- Grad je definiran prema jedinstvenom urbanističkom planu ortogonalnog tlocrta s trgom u središtu. Dok su u zapadnom dijelu grada podignute javne građevine i palače, u istočnom se dijelu nalaze pretežito manji stambeni objekti, gusto nanizani kroz ulice.
- Fortifikacijski sustav oblikovan je kao zatvoreni perimetar s devet kula, izvedenih u različitim tipološkim oblicima. Kao i u većini gradova na obali, tijekom 19. st. zidine su uklonjene. Sačuvana je kula Skrivanat, SI potez zidina uz benediktinski samostan te dio južnog bedema.

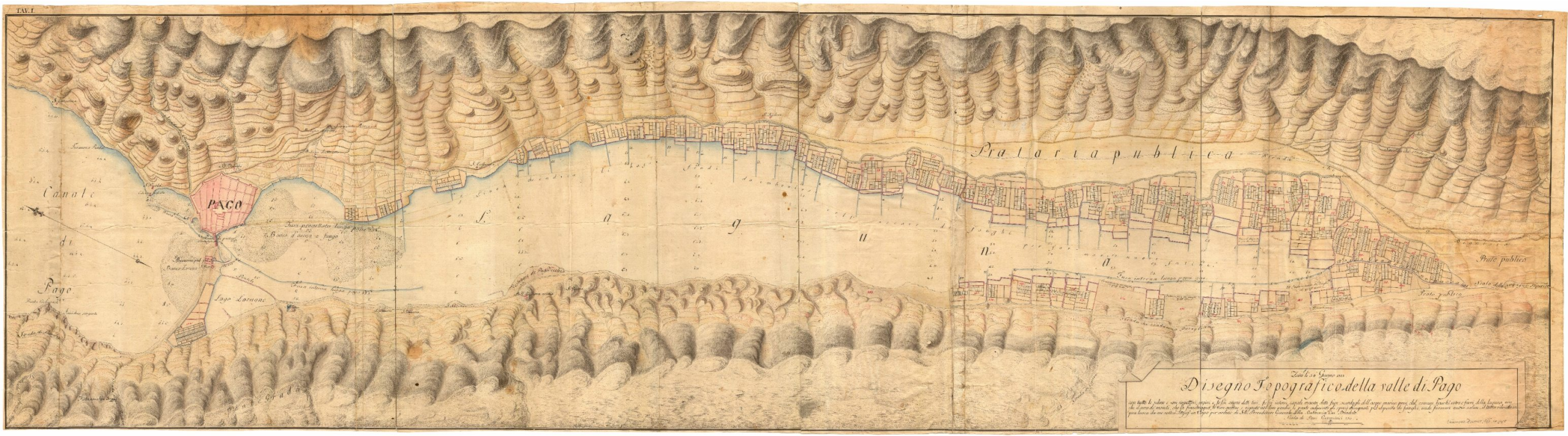

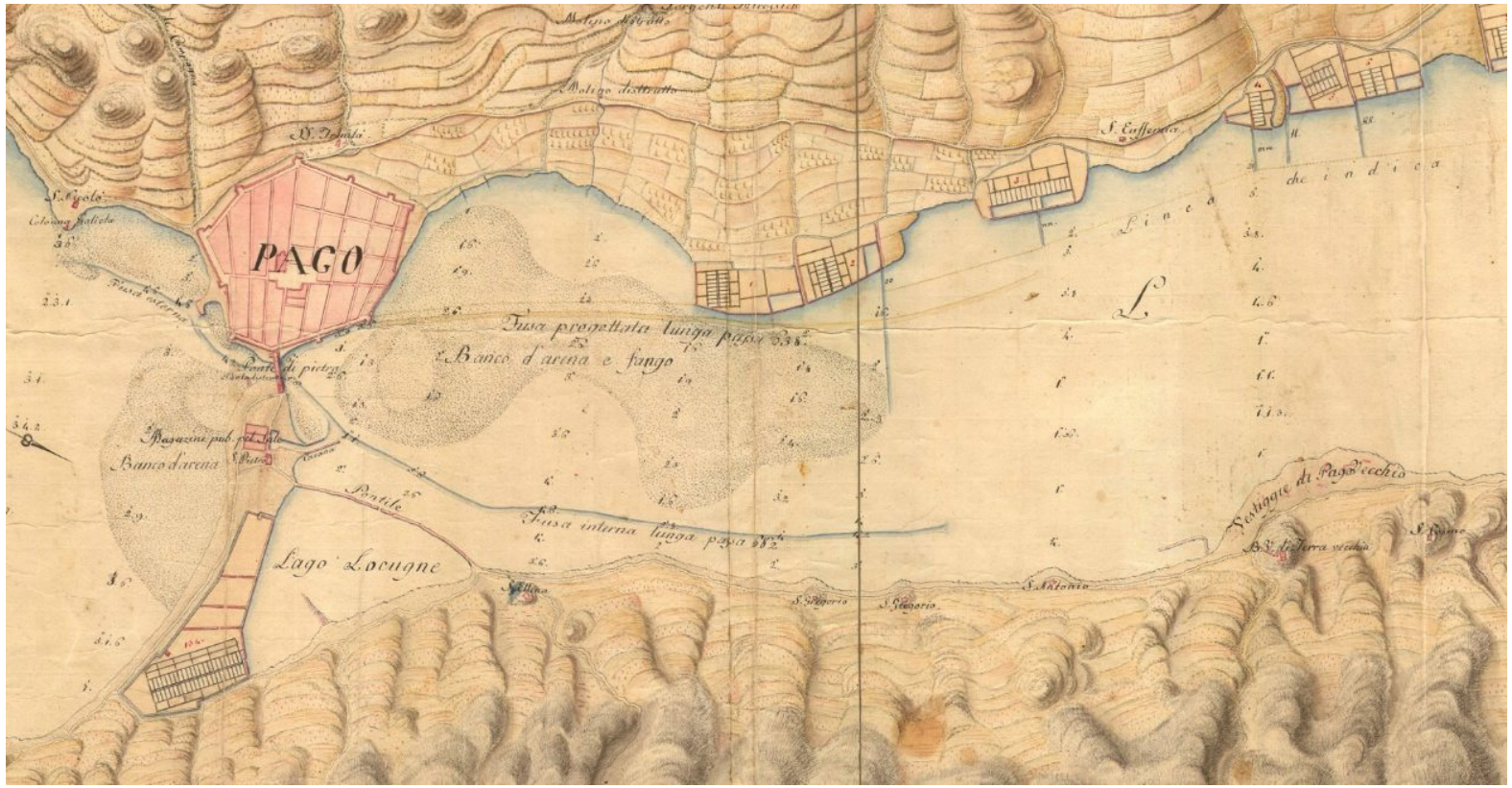
Uloga solana

- Temeljna krajobrazna i identitetska vrijednost prostora -

- Solana na Pagu bila je najveća mletačka solana, a Mlečani najveći europski trgovci solju. Pašku solanu Mlečani su držali pod monopolom, izvlačeći iz nje godišnje do 100.000 dukata.
- Venecija je koncentrirala proizvodnju soli na 3 lokacije: Pag, Piran i otoku Santa Maura (Lefkada) u Grčkoj. Preostale manje solane Venecija je zapustila.

- Solana se sastojala od niza bazena različitih dimenzija koje su služile za kristalizaciju te je imala posebno mjesto gdje se cijedila, odnosno sušila sol.
- Glavna slabost solana u Pagu bili su nasipi ilovače koji su bili jako niski i ograđeni tehnikom suhozida u dva reda kamena. Nasipi su bili jako slabi jer bi se brzo rastočili djelovanjem valova ili pojavom plime.

** Arhivska karta, F. Zavoreo, 1808.*

- Prema kopnu je solana bila zaštićena kanalima koji su primali kišnicu koju su odvodili u more.
- U središnjem dijelu solane nije bilo bazena, već je to bio slobodan prostor koji je služio za pritok svježeg mora. Uvala je na ovom dijelu bila dovoljno duboka kako bi brodovi mogli proći do kanala koji su bili produbljivani, održavani i plovni te su služili za prijenos soli do skladišta.
- Kanali su na južnom dijelu solane postojali i prije 19. st., kada se planira izgradnja novog, sjevernog kanala, spojenog s postojećim kanalom.
- Početkom 19. st. i dolaskom Austrije na vlast, a kasnije i tijekom kratkotrajne francuske uprave, proizvodnja soli bila je na vrhuncu. Za kristalizaciju se koristilo oko 230.000 m^2, odnosno više od 2000 bazena soli.

Magazini soli

- Do 1553. godine, sva sol se skladištila u magazinima koji su bili *in Terra Vecchia* u Starom gradu.
- Preseljenjem u novi grad, javlja se potreba za novim i većim magazinima soli koji se grade u njegovoj blizini na poziciji gdje se nekada nalazio benediktinski samostan sv. Petra.
- Na pješčanom sprudu Prosika do 17. st. izgrađena su tri velika solna skladišta. Magazini su dobili imena po sv. Pavlu, sv. Marku (zaštitniku Mletačke Republike) i sv. Petru, čija se samostanska crkva nalazila u neposrednoj blizini magazina. Crkva je uništena početkom 19. st. kada Austrija gradi preostalih 6 magazina, napravljenih po uzoru na mletačke.

- Svaka zgrada dugačka je 41,50 m, široka 11,30 m i visoka 5,60 m. Zajedno su mogle odjednom pohraniti 22.000 t soli. Građevine su tipske izgradnje, tlocrta izduženog pravokutnika, prislonjene jedna uz drugo te zajedno čine niz od 9 monumentalnih, međusobno povezanih magazina. Građeni su od klesanih kamenih blokova uslojenih u redove, pročelja okrenutih prema jugoistoku, odnosno prema solani.
- Sol se do magazina dopremala barkama, a od sredine 20. st. izgrađena je i pruga za dovoz soli vagonima. Trgovina se razvijala zahvaljujući soli koja se dalje otpremala brodovima.
- Magazini soli nalaze se izvan obuhvata planiranog kulturnog krajolika, ali unutar zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada Paga te su pojedinačno zaštićeno kulturno dobro. Danas se unutar I. magazina nalazi Stalna izložba solarstva, privremeno zaštićeno kulturno dobro.

Zaključak

- Zaštita kulturnog krajolika značila bi sustavno očuvanje krajolika i bogate kulturne i arheološke baštine i sveukupno poboljšanje stanja u krajoliku.

- Ciljevi:

- zaštita, održavanje i revitalizacija solana s okolnim područjem u kojem su prisutni brojni arheološki ostaci koji svjedoče o naseljenosti i korištenju od prapovijesnih vremena preko srednjeg vijeka do današnjih dana;

- dokumentiranje, arheološka istraživanja, konzervacija i eventualna prezentacija postojećih arheoloških ostataka koji uključuju prapovijesne gradine, područje čitavog srednjevjekovnog (starog) grada Paga i niza manjih sakralnih objekata koji se protežu duž uvale;

- revitalizacija područja s mogućnošću korištenja prostora u znanstvene, edukativne i turističke svrhe